

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-23>

УДК 821.112.2

Лакуста Т.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9497-2254>

ПОЕТИКА ПЕЙЗАЖУ У ЛІРИЦІ МОЗЕСА РОЗЕНКРАНЦА

Анотація. Німецькомовна література Буковини ще недостатньо досліджена в українському літературознавстві. У даній статті здійснено спробу проаналізувати поетику пейзажу в ліричних творах німецькомовного письменника Буковини єврейського походження Мозеса Розенкранца, простежити, якими прийомами поетичного мовлення користувався автор для опису природи. Тематика творчості М. Розенкранца надзвичайно цікава, багата та різноманітна. Пейзажна лірика становить значну частину творчого спадку митця. Найчастіше автор змальовував у своїх поезіях Буковину – край, де він народився, провів дитинство і юність, природою якої він захоплювався та яка була його невичерпним джерелом натхнення. Саме опису буковинських ландшафтів присвячений ряд поетичних творів, які були написані, здебільшого, у ранній період творчості Мозеса Розенкранца – до 1941 року. Вірші позбавлені будь-якого пафосу, зображають поетично непоетичне, подають картини світу в буденних формах. Вони закарбовуються в пам'яті завдяки яскраво створеним зоровим образам. Для даного дослідження вибрані поетичні твори, що ввійшли до збірки М. Розенкранца «Буковина. Вірші 1920-1997» (1998), і описують природу краю в різні пори року: «Frühlingsfanfare» («Весняні фанфари»), «Sommerende» («Кінець літа»), «Erinnerung» («Спогад»), «Frohe Versäumnis» («Весела необачність»), «Im Park» («У парку»).

Ключові слова: Мозес Розенкранц, німецькомовна література Буковини, пейзаж, пейзажна лірика, образ природного оточення.

Lakusta Tetiana

Yurii Fedkovych Chernivtsi National University

POETICS OF LANDSCAPE IN THE LYRICS OF MOSES ROSENKRANZ

Summary. The German-language literature of Bukovyna has not been sufficiently studied in Ukrainian literary criticism. The reason for this was the fact that many Bukovinian German-speaking authors were forced to emigrate abroad, and some were repressed and spent their lives in Soviet labor camps. In addition, the German-language literature of Bukovina was regarded as a colonial heritage of the Austro-Hungarian Empire. That is why the German language was forced out from the daily use in connection with the new political and social conditions. This article aims to analyze the poetics of the landscape in the works of the German-speaking writer of Bukovyna of Jewish origin Moses Rosenkranz, to trace how the poetic means were used by the author to describe nature. The subject of M. Rosenkranz's work is extremely interesting, rich and diverse. Landscape lyrics make up a significant part of the poet's creative heritage. Most often, the author depicted Bukovyna in his poems. It was the land where he was born, spent his childhood and youth, the nature of which he admired and which was his inexhaustible source of inspiration. It is the description of Bukovinian landscapes, which a number of poetic works are dedicated to. They were written mainly in the early period of creativity of Moses Rosenkranz - until 1941. The poems are devoid of any pathos, they depict poetically unpoetical, present pictures of the world in everyday forms. They are engraved in memory thanks to vividly created visual images. The poetic works included in the collection "Bukovyna. Poems 1920-1997" (1998) have been chosen for the investigation and they describe nature of the region in different seasons: "Frühlingsfanfare" ("Spring fanfare"), "Sommerende" ("End of summer"), "Erinnerung" ("Remembrance"), "Frohe Versäumnis" ("Fun inattention"), "Im Park" ("In the park"). The further prospects for investigation we see in much deeper and more detailed analysis of all thematic variety of Moses Rosenkranz's works.

Keywords: Moses Rosenkranz, German-language literature of Bukovyna, landscape, landscape lyrics, the image of the natural environment.

Вступ. Люди завжди ототожнювали себе з природою з моменту своєї появи на землі. Вони бачили себе як її невід'ємну частину. Пейзаж, що оточував людину, навював їй певний настрій, певні почуття – радості, суму, замилювання, страху, захвату тощо.

«Особливо інтенсивно і винахідливо природа як «словник почуттів» використовувалася в поезії, що проявляла підвищену (порівняно із прозою) схильність до образного мислення, до алегорій» – зазначає Л. Будагова [3, с. 100].

Історіографічний огляд. Стосунки природи і людини завжди були предметом зацікавлення науковців. Пейзаж як літературознавча категорія став об'єктом досліджень у другій половині XIX та протягом XX століть. Серед теоретиків пейзажу слід назвати А. Бізе, Г. Поспелова,

Д. Лихачова, В. Халізева, М. Епштейна та інших. Як зазначає В. Халізов, «час народження пейзажу як істотної ланки словесно-художньої образності – XVIII століття. Так звана описова поезія широко закарбувала картини природи, яка в ту пору (та й пізніше!) подавалася переважно елегійно – в тонах жалю за минулим» [8, с. 226].

Мета статті – проаналізувати поетику пейзажу в репрезентативних ліричних творах, вміщених у збірці Мозеса Розенкранца «Буковина. Вірші 1920-1997» (1998).

Методи дослідження: біографічний, культурно-історичний, порівняльний.

Наукова новизна дослідження. Вперше здійснено спробу проаналізувати категорію «пейзаж» у ліриці німецькомовного поета Буковини Мозеса Розенкранца на прикладі кількох поезій;

подано кілька перекладів віршів, які публікувалися раніше тільки німецькою мовою.

Основна частина. Довідкові видання визначають «пейзаж (*фр.* *пaysage*, *від* *rays* – *країна*, *місцевість*) як композиційний компонент художнього твору: опис природи, будь-якого незначущого простору зовнішнього світу» [5, с. 527]. Сучасні українські літературознавці включають «пейзаж» до системи образів художнього твору, розглядаючи їх у розділі «Структура та елементи внутрішньої форми художнього твору» [4, с. 159].

«Пейзаж у художньому творі є одним із найголовніших засобів, що дозволяють висловити уявлення людини про світ та про саму себе. Художні образи природи завжди насичені духовно-філософським та моральним змістом, тому вони і є та «картина світу», що визначає ставлення людини до всього довкілля.» – стверджує С. Сідорцова [7, с. 403].

На думку В. Аскаррової, «пейзажна лірика – це справжнє мистецтво слова. Поет відтворює різноманітні картини природи, темам яких виділяє значне місце у всій своїй поезії не лише через її красу, але й через характер, який у собі несе сама пора року. Автор не просто описує природу, а веде розмову з читачем, навіваючи та пропонуючи йому ті образи, які вимальовує у своїй свідомості» [1, с. 174]. «...Митець, який у своїй творчості звернувся до матеріалу природи, переклав свої думки на її «божественну мову», скористався цим первісним матеріалом для втілення власних почуттів, може бути впевнений, що його зрозуміють, – вважає Л. Петрухіна, – адже мова природи не тільки наочна, багатозначна, емоційна, вона ще й демократична. Досвід спілкування з природою є у кожного. Саме тому вона здатна бути досконалим посередником між автором і читачем, «особливе», «тільки моє» вона допомагає зробити «не тільки моїм», загальним, розповісти про нього мовою доступних образів, ще й підкреслити індивідуальне, зберегти авторське таїнство, зробивши його власністю читача» [6, с. 126].

Л. Будагова називає пейзаж у поезії «прекрасним та багатим природним заповідником, сферою духовного буття, де між людиною і природою особливо тісні і довірливі взаємини» [3, с. 99]. «Вона (природа) ніби сама переливається у вірші, шукає в них своє продовження, зачіпаючи при цьому ліричні струни душі, контрастуючи з переживаннями людини, або відповідаючи їм» [3, с. 100].

Практично у всіх художніх творах присутній опис природи – чи це прозовий, чи поетичний твір. Автор використовує пейзаж не тільки як картину, на фоні якої розгортають події, але й для кращого розуміння внутрішнього світу героя, його переживань. За словами Н. Безкровної, пейзаж «виступає у творі як додатковий, опосередкований засіб характеристики окреслюваних у ньому героїв» [2, с. 30].

Пейзаж у ліриці Мозеса Розенкранца відіграє значну роль. Замальовки природи сприяють вираженню почуттів і настроїв ліричного героя. Поезії письменника, що описують буковинські краєвиди, наповнені особливою теплою, в них відчутні нотки ностальгії за батьківщиною, дитинством. Явища природи у віршах автора зображені чітко, зримо і ясно. Мозес Розенкранц сприймає природу як живу, одухотворену силу,

наділяє її людськими рисами. Так, весна у автора добуває кристали діамантів, світло пливе у човні («Весняні фанфари»), дощ танцює, блискавки дзвонять у дзвони, полюють («Гроза»), поля святкують («Неділя»), ніч бродить по саду («Вітер з батьківщини»), літо співає, осінь приставляє драбину до червоних дерев («Весела не обачність»), струмок поет називає дитинчам («Народження потоку»).

Чисто пейзажних поезій у Розенкранца не так багато. Більшість із них – це рання лірика письменника, написана до 1941 року, коли М. Розенкранц проживав на Буковині. Існує ще кілька пейзажних віршів автора, створених у 1980-х роках, але це, здебільшого, спогади про втрачену батьківщину, її природу, куди письменник так хотів повернутися.

Автор створив ряд поезій, в яких описані суворі краєвиди Сибіру, де він перебував десять років у трудових таборах ГУЛАГу, проте вони не є предметом дослідження у цій статті.

«Для багатьох поетів-пейзажистів своєрідною візитівкою пейзажної лірики є особлива прихильність до змалювання сезонів природи (найчастіше якоїсь пори року) та неабияка увага до окремих природних явищ, – зазначає В. Аскарова [1, с. 176].

Багато пейзажних замальовок М. Розенкранца також присвячені порам року: «Frühlingsfanfare» («Весняні фанфари»), «Sommerende» («Кінець літа»), «Wintergarten» («Зимовий сад»), «Herbstliche Landschaft» («Осінній краєвид»), «Winter» («Зима») та ін.

Чисто пейзажним можна назвати вірш «Frühlingsfanfare». Це опис початку весни, звільнення землі від довгого зимового полону, торжества надії та весняного настрою. Поезія сповнена легкості, відчуття свободи, звільнення від гнітючого холоду, очікування чогось світлого і нового. Автор, ніби майстерний художник, пише широким пензлем яскраву весняну картину, використовуючи епітети, що символізують тепло та затишок: *вогнений, блискучий, променистий, райдужний*. Весна у Розенкранца має «*пломінку душу*», що долає льодовик, вітер – «*променистий*», який може розбудити гірські вершини, світло подорожує у «*райдужному човні*», розрізаючи холодний туман:

*Seele mit Feuergetöse
kommt der Lenz in dein Land
dass er im Gletscherbett löse
Eis Kristall Diamant*

*Dunkle nun leuchtend erwachen
Gipfel im strahlenden Föhn
Lichter in rosigen Nachen
teilen die Nebel der Höhn*

*Холод зими відігнавши
прийде весна у твій край
криги полон подолавши
знов заспіва водограй*

*Від променистого вітру
сон побіжить в височинь
човником райдужним світло
синю розріже імлінь
(Пер. Т. Лакуста) [9, с. 14]*

Для Мозеса Розенкранца, як і для сільських жителів Буковини, серед яких письменник про-

вів своє дитинство, прихід весни був порятунком, позбавленням від жахливої холодної та голодної зими, сподіванням на щедre літо та багатий урожай. У рядках поезії відчувається радість та піднесення, які переживає автор.

Таким же ідилічним, «солодким» настроєм сповнений інший вірш письменника «Sommerende». М. Розенкранц малює читачеві барвисту картинку кінця літа – сади, багаті на стиглі фрукти, нічне безхмарне небо, росяна трава. Нотку замишування автор додає, описуючи малу дитину, що, збираючи плоди в траві, «...цілує їх у чоло». Цікаво, що Розенкранц у вірші використав дуже мало епітетів. Тим не менше, зображення пейзажу дуже точне і яскраве, барв поезії додають назви фруктів – яблук, персиків, груш, що «сяють» у траві, в уяві читача виникають жовтий, зелений, помаранчевий кольори. А блиску до опису природи додає згадка про місяць і вологу від роси траву.

*Hörte Nachts im Garten schon
Früchte auf den Boden fallen
ihres Sturzes reifen Ton
süß im Herzen widerhallen*

*Sah im Mond im nassen Gras
leuchten Pfirsich Apfel Birnen
sah ein Kind das auf sie las
und sie küsste auf die Stirnen*

*Чути як вночі в саду
фрукти падають додолу
їх падіння стиглий звук
серце мішить знов і знову*

*Місяць у росі шукає
яблунь груш бросквин плода
їх мале дитя збирає
чіл торкаються уста
(Пер. Т. Лакуста) [9, с. 40].*

У ліриці Розенкранца часто зустрічаються поезії, де присутній саме сільський пейзаж та елементи сільського побуту – збір врожаю, сільські хатинки, вигін, де діти пасуть худобу тощо. Автор розповідає читачеві про те, що він бачив і пережив у дитинстві, яке провів у буковинських селах Бергомет (сучасний Берегомет Кіцманського району) та Бербешти (Барбівці, сучасна Брусниця Кіцманського району). Прикладом такої поезії можна назвати вірш «Erinnerung» («Спогад»).

*Wie lustig stand die Erde
in der Morgenröte
wenn ich am Mund die Flöte
zur Weide trieb die Herde*

*Es lachte Hain und Hügel
und den Teich im Felde
zu stillem Lachen schwellte
der Wind mit leisem Flügel*

*Kurz störte nur ein Pfeifen
wenn geschwind hinüber
der Postzug glitt vorüber
ein schneller schwarzer Streifen*

*Земля втішала око
у рум'яниці світанку
коли я взявши дудку
гнав стадо на толоку*

*Gora i ліс втішались
a на ставку у полі
гнав легіт тихі хвили
i все навкруг всміхалось*

*Поштовий потяг свиснув
порушив спокій ранку
ковзнув на полустанку
i чорним вузем блиснув
(Пер. Т. Лакуста) [9, с. 122]*

В уяві читача одразу виникає ідилічна замальовка літнього ранку в селі, де все гармонійно, де панує спокій і безтурботність. Слова *веселий, тихий, спокійний, сміх, сміятися* допомагають уявити картину умиротворення. Всі елементи пейзажу – землю, діброву, пагорб, ставок, вітер – автор наділяє людськими рисами: вони радіють, сміються так само, як і малий хлопчик, що із флейтою жене худобу на вигін. Лише одна деталь з іншого, індустріального, світу порушує гармонію природи – поштовий потяг, але він швидко зникає.

Автор знову проявляє себе, ніби талановитий майстер, тільки замість пензля він оперує словами. У вірші лише раз вжитий колір – чорний – при описі потяга, тим не менш, замальовка надзвичайно яскрава. В уяві читача одразу з'являється картина раннього ранку в селі, коли рум'яне сонце тільки сходить, краєвид сповнений зеленими (ліс, пасовище, пагорб) та блакитними барвами (ясне небо, ставок). А хлопчик із флейтою і стадо, яке він жене є невід'ємною частиною природи.

Мозес Розенкранц зобразив спогад зі свого дитинства. Його батько був сільським господарем, і малому Мозесу доводилося допомагати батькам по господарству, пасти худобу. Сім'я письменника дійсно жила біля залізниці у селі Бербешти (сучасна Брусниця Кіцманського району Чернівецької області), про що автор розповідає в автобіографічному творі «Дитинство. Фрагмент автобіографії» (2001). (До речі, зараз залізниця в цьому селі не функціонує).

Дуже цікаво Розенкранц описує зміну літа і осені у вірші «Frohe Versäumnis» («Весела необачність»). Явища природи наділені письменником людськими рисами. Пори року в Розенкранца – ніби представники мистецтва: літо – співак, осінь – майстерний художник. Читач наче спостерігає природній міні-спектакль, де літо, осінь, холодний вітер і сам ліричний герой – рівноправні дійові особи.

Літо ще співало, хоча вже прозвенів сигнал прощання: «Sang den Sommer noch den heitern / als es schon zum Abschied schellte». Вже осінь розмальовувала дерева, приставивши довгі драбини: «...und der Herbst die langen Leitern / an die roten Bäumen stellte...». Та ліричний герой не помічає за своїми мелодіями ні холодного вітру півночі, ні того, що відлітають перелітні птахи: «Über meinen Melodien / hörte ich den Nord nicht stürmen / sah ich nicht die Vögel ziehen...». За свою необачність він розплачується червоними від мокрої снігу та ляпасу холодного вітру вухами. Проте він не шкодує, навіть щасливий, адже він створив пісню: «Klatscht mir Sturm nun an die Ohren / nassen Schnee und scharfe Kälte / reut mich nicht dass ich verloren / mich im Liede und entgelte / gern dies Glück mit roten Ohren» [9, с. 45].

Зиму в міському парку описано в поезії «Im Park» («В парку»). Письменник використав для змалювання картини зими традиційні кольори – білий і блакитний. Навколо все спокійно, тільки блакитні тіні разом з листям проносяться парком: «*Blaue Schatten legen / sich im Park zur Ruh, / Engelschwingen fegen / sie mit Blättern zu*». Сніжинки Розенкранц називає маленькими зірочками, що падають з космосу, і все навколо поринає у білий зимовий сон: «*Kleine Sterne fallen / schwerlos aus dem Raum, bilden über allem / weißen Wintertraum*».

Хоча навколо тихо і спокійно, проте на автора зимовий пейзаж навіває сум, емоції Розенкранца співзвучні з мінорними настроями у природі. Але, як він зазначає в останній строфі, туга також пройде: «*...ehe eine Trauer / kommt, und auch vergeht*» [9, с. 52].

Із проаналізованого ліричного матеріалу можна зробити **висновок**, що у поетичному творі Мозеса Розенкранца пейзажна лірика займає важливе місце. Найбільше творів присвячені опису буковинських краєвидів, якими автор захоплювався. Пейзажні замальовки письменника – справжні витвори мистецтва. Кожен рядок ніби відшліфований, кожне слово у строфі на своєму місці. Автор не використовував яскравих епітетів, пафосних висловів, його вірші прості й водночас насичені барвами, вони чарівні у своїй гармонійній колоритності.

Поетична спадщина Мозеса Розенкранца надзвичайно об'ємна та розмаїта і заслугове на детальне та ґрунтовне вивчення. Дана розвідка – лише невелика спроба проаналізувати її малу частину.

Список літератури:

1. Аскарлова В.І. Образ весни в пейзажній ліриці А. Мойсієнка. *Наукові записки. Філологічні науки* : зб. наук. пр. Кн. 1. Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, 2013. С. 174–177.
2. Безкровна Н.В. Особливості пейзажного творення у романі І. Білика «Дикі білі коні». *Літературознавчі студії* : зб. наук. пр. Вип. 33. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. С. 29–35.
3. Будагова Л. Природа как словарь чувств. (Об одной из функций природы в поэзии). *Натура и культура. Славянский мир*. Москва, 1997. С. 97–109.
4. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підручник / За наук. ред. О. Галича. Київ : Либідь, 2001. 488 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с. (Nota bene).
6. Петрухіна Л. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії). *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2002. Вип. 52. С. 125–134.
7. Сідорцова С. О. Поетика пейзажу: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство* : Міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV, ч. 2. С. 403–411.
8. Хализев В.Е. Теория литературы : учебник для студ. высш. учеб. заведений. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Издательский центр «Академия», 2009. 432 с.
9. Rosenkranz Moses. Bukowina. Gedichte 1920–1997 / Moses Rosenkranz. Zsgest. vom Verf. unter Mitw. von Doris Rosenkranz und George Gu'u. Mit einem Interview von Stefan Sienerth und einem Essay von Hans Bergel. – Orig. – Ausg. – Aachen : Rimbaud, 1998 (Texte aus der Bukowina; Bd. 6).

References:

1. Askarova V.I. (2013). Obraz vesny v peizazhniy lirytsi A. Moisiienka [The image of spring in the landscape lyrics of A. Moisiienko]. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky* : zb. nauk. pr. Kн. 1. Nizhyn. derzh. un-t im. M. Hoholia, pp. 174–177.
2. Bezkrivna N.V. (2011). Osoblyvosti peizazhnoho tvorennia u romani I. Bilyka «Dyki bili koni» [Features of landscape creation in I. Bilyk's novel "Wild White Horses"]. *Literaturoznavchi studii* : zb. nauk. pr. vol. 33. Kyjiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, pp. 29–35.
3. Budagova L. (1997). Priroda kak slovar' chuvstv (Ob odnoj iz funkcij prirody v poezii) [Nature as a dictionary of feelings (On one of the functions of nature in poetry)]. *Natura i kul'tura. Slavyanskij mir*. Moscow, pp. 97–109.
4. Halych O., Nazarets V., Vasyliiev Ye. (2001). Teoriia literatury : Pidruchnyk / Za nauk. red. O. Halycha. Kyjiw : Lybid. (in Ukrainian)
5. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / Za red. R.T. Hrom'iaka, Yu.I. Kovaliv, V.I. Teremka [Dictionary of Literary Terms / edited by R.T. Hromiak, Yu.I. Kovaliv, V.I. Teremko]. Kyjiw : VTs «Akademiiia» (Nota bene). (in Ukrainian)
6. Petrukhina L. (2002). Peizazh u konteksti teorii literatury (na materiali slovianskoi poezii) [Landscape in the Context of Literary Theory (Based on Slavic Poetry)]. *Problemy slovianoznavstva*. Lviv, vol. 52, pp. 125–134.
7. Sidortsova S.O. (2011). Poetyka peizazhu: teoretychnyi aspekt [Landscape Poetics: Theoretical Aspect]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriiia : Lihvistyka i literaturoznavstvo*, vol. XXIV, part 2, pp. 403–411.
8. Halizev V.E. (2009). Teoriya literatury : uchebnyk dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij [Theory of literature : a textbook for students of higher educational institutions]. Moscow : «Akademiya». (in Russian)
9. Rosenkranz Moses. Bukowina. Gedichte 1920 – 1997 / Moses Rosenkranz. Zsgest. vom Verf. unter Mitw. von Doris Rosenkranz und George Gu'u. Mit einem Interview von Stefan Sienerth und einem Essay von Hans Bergel. – Orig. – Ausg. – Aachen : Rimbaud, 1998 (Texte aus der Bukowina; Bd. 6).